

УДК 338.532.4:330.341.1

Філяк М.С., здобувач*©

*Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Гжицького***ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗБАЛАНСОВАНOSTI У СТРАТЕГІЯХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА ЇХ ЗВ'ЯЗОК З ТЕХНОЛОГІЧНИМИ УКЛАДАМИ**

Розглянуто деякі питання збалансованості у стратегіях сталого розвитку, та показано проблематику їх зв'язку з технологічними укладами, а також окреслено можливі напрямки у стратегіях сталого розвитку. Подано порівняльні приклади країн різного рівня розвитку.

Ключові слова: *сталий розвиток, технологічна база, надбудова, фіксація здобутків, ривок, технологічний лаг, технологічний уклад.*

Постановка проблеми. Дослідження спрямоване на з'ясування основ планування сталого розвитку та має намір відповісти на ряд фундаментальних запитань, зокрема того, наскільки збалансованим повинен бути сталий розвиток регіону, а також того, яке місце повинна посідає стратегія сталого розвитку у пакеті стратегій соціально-економічного розвитку країни залежно від її лідерства.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми планування сталого розвитку та зв'язку розвитку із технологічними укладами вивчали такі вітчизняні науковці, як В.Д.Гуменний, С.Г. Кириченко, С.Г. Шаловило, П.М. Музика, М. Г. Шульський, а також закордонні дослідники, такі як Г. Дейлі, Й. Шупмєтер, К. Фріман, Р. Фостер, М. Портер та ін. На даний час в Україні немає чіткого розуміння місця стратегії сталого розвитку в житті нашої країни. Також чітко не висвітлено питання зв'язку стратегій лідерства та стратегічних альтернатив України в регіоні під кутом погляду на технологічні уклади.

Метою статті є визначення ключових стратегій лідерства країн у технологічному прогресі, дослідження перехідних станів між технологічними укладами, дослідження стратегій технологічного лідерства для країн, які не є лідерами регіону.

Виклад основного матеріалу. Хотілося б розпочати дослідження з порівняння та деяких запитань. Припустимо, країна поставила собі сталий розвиток у беззаперечний пріоритет, відкинувши при цьому всі інші інтереси. У цьому випадку виробництво продукції з вторинних матеріалів стане ключовим. Це добре ілюструє порівняння з тим, якби ми хотіли ще раз переробити вже одного разу перероблений папір, з якого було зроблено

* Науковий керівник – д.е.н., професор Музика П.М.

© Філяк М.С., 2013

паперовий рушник для кухні. А що ж нам робити потім, якщо ми будемо все так вторинно переробляти? Адже у ситуації, коли вторсировина стане ключовою в економіці, ми спостерігатимемо зміну, коли видобуток первинних ресурсів, зокрема, сировинних матеріалів, суттєво впаде, а отже, знову зрушиться еколого-економічна система, поки що у невідомий нам бік. Чи саме цього ми хочемо досягти, прагнучи сталого розвитку? Яку кількість диких лісів та не порушених втручанням степів нам би хотілося зберегти та відновити під час руху в напрямку сталого розвитку? На іншому «боці» такої ситуації розвиткового вибору території напрошується запитання: наскільки суттєву та швидку зміну екосистем можемо терпіти ми, а також природа? Тут, очевидно, варто прийняти, що людина шляхом еволюції господарської діяльності, що добре відображається концепцією економічних укладів, незворотнім чином змінює середовище і тому воно вже не буде точно таким, як, наприклад, 200 років тому. У цьому випадку, варто задати собі запитання, що саме з нашого середовища потрібно зберегти у цьому компромісному виборі. Чи у цьому виборі повинен бути акцент, тобто вибір чітко у сторону чогось та, відповідно, нехтування чимось іншим, а також досягнення розумного компромісу? Чи взагалі йшлося би про новий підхід, тобто еволюційний прорив, коли компроміси не потрібні?

Ці запитання покликані навести нас на думку, що ключовою рисою стратегії сталого розвитку є її збалансованість. Адже вона повинна знаходитися у тісному зв'язку із іншими планами розвитку території (які не завжди повинні бути збалансованими) і повинна виконуватися спільно з ними. Додамо, що збалансованість виключає концентрацію зусиль, а сама така концентрація, як ми припускаємо, і є ключовим фактором успіху для стратегії розвитку країни у регіоні та світі.

Як вже було згадано вище, зміна екосистеми та методів господарювання добре окреслюються концепцією технологічних укладів [1]. Теорію технологічних укладів у їхньому зв'язку з інноваційним розвитком досліджував, зокрема, Й. Шумпетер зі своєю теорією технологічного розвитку. Задамо собі питання, яким чином наша стратегія сталого розвитку має зв'язок з технологічним лідерством та його протилежністю – технологічними лагами. Припустимо, що технологічні лаги в нашому випадку мають зв'язок із теорією укладів. Відповідно, припустимо, що стратегія сталого розвитку території має зв'язок з технологічними укладами. Для подальшого розгляду питання варто розглядати залежності формування технологічних укладів від лідерської позиції країн у світі, і оперувати поняттями «країна-лідер» та «країна-нелідер (сателіт)».

Країну – лідера в регіоні або й світі можна порівняти із взводом десантників, які, виконуючи бойову задачу, кидають усі сили на те, щоб у найкоротший час шляхом «прориву» зайняти контрольну (панівну) висоту, і потім закріплюються на ній, чекаючи підкріплення. У нашому випадку висота – це технологічний уклад, а підкріплення – це його здобутки у формі

сталого розвитку. Щоб розвинути цю думку глибше, дозволимо собі припустити, що реальна стратегія економічного розвитку, компонентом якої є сталий розвиток, – це така стратегія, де розвиток буде дійсно сталим протягом принаймні одного покоління, і отже, така стратегія має описаний нами «проривний» характер. Вона пов'язана з інвестуванням у найкращі здобутки технологічного укладу. Коли країна-лідер поточного укладу (скажімо, Японія) заробляє на інших країнах на фазі розвитку даного укладу, то на його піку вона, будучи у цьому укладі серед лідерів, вкладає суттєві інвестиції у «фіксацію» суттєвих здобутків саме цього поточного укладу. Адже керівництво цієї країни знає: ці інвестиції виведуть галузь чи цілий підсектор економіки (наприклад, електроенергетику) в фазу стабільності (тут варто пригадати наше порівняння із зайняттям панівної висоти) і тоді покоління жителів Японії зможе користуватися цією інвестицією ще 30 років. Згадаймо період радянського «застою» – саме така стратегія була обрана на піку технологій тієї епохи, і тому «застій» відзначився потужним інвестуванням у інфраструктуру, якою, добре це чи погано, але ми користуємося ще й до теперішнього часу. Тоді, маючи таке вкладення, а отже, здійснивши інвестицію у здобутки попереднього укладу та передбачаючи розвиток наступного укладу, ця країна-лідер вкладає все, що може, у «ривок» для переходу до іншого, наступного укладу. Згадаємо наше порівняння – тепер загін десантників побіг займати іншу висоту.

Такий «ривок» припадає на «пік» існуючого укладу – але це лише «пік», для більшості інших країн – нелідерів, як вони його бачать. Для лідера ж ця фаза укладу вже є пройденим етапом розвитку, але свого роду «брамою в майбутнє».

Видається, що для країн – лідерів тільки єдина, окреслена вище, стратегія є вірною. Інші країни (сателіти) насправді не є лідерами. Вони – підхоплювачі та тиражувальники технологій. В той час, коли, скажімо, Японія фіксує здобутки пікових технологій поточного укладу, така країна як, наприклад, Тайвань не вкладає у майбутній уклад, а лише в поті чола заробляє на те, щоб, можливо, трохи пізніше – а вже пізнувало – вкласти все-таки в технології теперішнього укладу. Вони – у потенційному та довготерміновому програші [11], бо вони постійно біжать за лідером, не розуміючи його поведінки, а не можуть наздогнати його. Отже, вони постійно отримують значно меншу за лідера частку доданої вартості. Єдиний момент короткочасної переваги нелідерів настає наприкінці поточного укладу та на самому початку попереднього, за рахунок екстремального зниження собівартості копійованої ними технології, що дозволяє їм все ж трохи накопичити перед змінами.

Проілюструємо цю тезу малюнком у формі графіку відставання в рамках укладів на прикладі Японії та Тайваню (рис.1). Помітьте тут аналогії з відомими циклами Кондратьєва [12]. Також заслуговує на детальніше спостереження аналогія між «ривком» у наступний уклад та контрольованим

ефективна на етапі завершення поточного укладу перед початком «технологічної революції» для переходу до наступного укладу. Але це повинна обов'язково бути творча руйнація, яка проілюстрована фразою Й. Шумпетера: «Старі продукти і попередні форми організації витісняються, провокуючи процес «творчого руйнування...» [13], а також ширше пояснюється наведеним нижче дискурсом про технологічні бази та надбудови на них.

Для виведення економіки країни на високий рівень потрібен внесок декількох поколінь, причому одне з них обов'язково повинно будувати платформи, «бази», тобто основи економіки та господарства. Наприклад, лідери покоління №1 приймають рішення про початок зборки у нас ліцензованих комбайнів для збору зернових (а у нас, припустимо, таких комбайнів немає). Тут, треба помітити, важливе саме це стратегічне рішення (назвемо його Рішення №1) про «базу», тому що треба побачити, куди її можна розвивати в майбутньому і яким буде світ через 20-40 років і що нам буде там потрібно. І треба знати, що покоління №1 насправді очікувало того, що ця «база» зовсім не є достатньою, але є мінімально необхідною, і що наступні повинні її розвивати. Тепер розглянемо наступне покоління : №2, це «червоні директори», керівники «главків», високорангові адміністратори. Воно нарощує логічну, природну, очікувану «надбудову» на «базу», яку заклало покоління №1. Наприклад, така надбудова – це технічні удосконалення та виробництво саме нашого комбайна, що взяв найкраще з іноземного зразка, але де на іноземну технологію накладено наші умови, наш інтелектуальний потенціал та наші виробничі потужності і місцеві матеріали, хоча принципи й технології незмінні у порівнянні з початковим ліцензійним зразком. Наступним кроком, тобто третьою задачею - буде ріст «вшир», тобто із цією нашою технологією ставиться завдання вийти на великі обсяги виробництва. Це задача вже третього покоління: вони будуть займатися виробничими питаннями, контролем якості, виробничим змаганням, боротьбою за собівартість та ін. Вони – типові «виробничники». Але і їм потрібно пам'ятати, що вони просто виконують на даному етапі свою функцію «розсування даної технології вшир до певного кордону», і при цьому вони повинні якось передати нащадкам, що, наприклад, маркеринг, хоч зараз і не потрібний, але точно знадобиться років через 10. І потім хтось – очевидно, не третє покоління, а скоріше друге, повинно вчасно, трохи не доходячи до «піку» технології, прийняти стратегічне рішення № 2, яке, напевно, трохи складніше, аніж рішення № 1, про те, що, мовляв, стоп – треба згорти поточні напрями і технології та розвивати на існуючій базі - нове. Тобто використати здобутки матеріальної бази, інтелектуальний і технічний потенціал – але не для подальшого удосконалення існуючої технології комбайнів (без цього рішення ніяк не можна обійтися, інакше станеться відставання, як у СРСР почалося в 1960-х у порівнянні з

країнами Заходу), які вже і так масово виробляються – а піти «вглиб» та «вверх», винайти, наприклад, інший підхід до процесу збору та обробки зернових, може - і в цьому власне складність рішення № 2 - передбачити та побачити кластеризацію таких от «розширених баз» різних підсекторів економіки та як вони можуть синтезуватися у нових рішеннях, товарах та послугах, і можливо, у стратегіях. Це завдання молодого, четвертого покоління. Це четверте покоління повинно мати доступ до рішень про інновації, що приймається другим поколінням, і з санкції другого покоління творити інновації, руйнуючи або скорочуючи існуючу технологію, але не руйнуючи базу, а може, навіть нарощуючи її необхідні компоненти, і виходячи у народне господарство із іноваційними та, напевно, комплексними, тобто кластерними рішеннями. Напевно, саме так відбувається перехід до фази початку наступного технологічного укладу. Якщо країна серйозна і сильна, то вона піде саме таким шляхом, тому що по-іншому можна лишитися за бортом світових процесів.

Для подібного успішного послупу необхідно виключити три деструктивних процеси. Перший процес: покоління № 3 (виробничників) не повинно стати занадто пихатими за свої виробничі досягнення і не повинно «затискати шлях» молодим, тобто поколінню № 4. Другий процес: покоління № 2 повинно змнюватися з достатньою долею динаміки, тобто вони не повинні занадто засиджуватися, щоб не бути застарими для інноваційних стратегічних рішень Третій процес: покоління № 4 повинно підтримуватися поколінням 3 та поколінням 2, і мати можливість творити інновації. Окрім цього, покоління 2 повинно передати їм дух змін та патріотизм, тобто здорові людські цінності, у т.ч. цінності вищого характеру (моральні). 2 і 4 покоління мають нести моральні цінності. Четверте тому, щоб передати наступному 2 поколінню (тобто через одне). Адже 2 покоління розвиває, а 3 покоління підтримують функціональні системи.

Тут напрошується висновок про те, що у ході розвитку покоління чергуються через раз. Одна пара будує (створює бази та нарощує потужності), друга творчо руйнує (удосконалює бази та виводить їх на новий рівень технологій). Друга не може без першої, але і перша без другої. Будівельники люблять будувати. Інноваційники люблять руйнувати старі конструктори та створювати нове, але їм потрібні набудови, щоб їх переробляти. Задача розвитку у гармонійному поєднанні цих двох різноспрямованих течій. І новий уклад – це завдання обох пар поколінь. Тому мислити в процесі руху до наступного укладу треба принаймні категоріями трьох поколінь, тобто характеристиками і мотиваціями на даний час працездатних дідів, батьків та дітей.

Наведений вище дискурс надає нам розуміння простої стратегії: на етапі творчої, а можливо – вимушеної руйнації, розумно керована нелідерська країна може в крайньому випадку розібрати на складові та продати всю свою стару технологічну базу як сировину (наприклад, завод

продати на металолом), але вона повинна накопичити ці кошти та інші ресурси для здійснення за рахунок цього кроку «ривка» зразу в наступний уклад. Переважно, для цього вистачить і «бази» людського капіталу, що лишився з попереднього укладу. В цьому процесі така нелідерська країна може навіть тимчасово отримати часову перевагу та випередити країни - лідери, зайняті завершенням фіксації здобутків та плавним розгортанням наступного укладу. І ця перевага може стати більш тривалою, якщо таке лідерство одразу супроводжується масивними інвестиціями у людський капітал. Повернемося для цього до прикладу Японії, яка на другій третині укладу, активно вкладаючи кошти в його здобутки (бо якраз час запуску стратегії сталого розвитку), одразу ж починає розробляти та вкладати ресурси в підготовку людей до наступного укладу, тобто інвестує в людський капітал.

Україна не в змозі наздогнати економічне зростання розвинутих країн з ринковою економікою. Не наздогнати тому, що «вони» 40-50 років після завершення Другої світової війни будували «базу», платформу, тобто «core» («core» в пер. з англ. – корінь, основа, коренева галузь) економіки, і на неї набудували найкращі технології минулого покоління. Однак, вони часом занадто повільні, щоб зрушитися з цієї «бази». «Вони» як у фортеці: потужні, але з великими витратами на численний гарнізон кожного дня. Якщо хтось чи щось 1-2 сезони потримає їх в економічній облозі, «вони» не витримають. У цьому слабкість таких економічних форм організацій. Відповідно, в Україні зараз є одна перевага: вона не переобтяжена технологічним вантажем та навичками, що склалися з поточних укладів, оскільки вона у себе майже все зруйнувала. Для виходу в наступний уклад Україні потрібно запроваджувати у себе найновішу, але випробовану технологію для нового «ривка». Це технологія, яку більш потужні держави не впровадять через їхню деяку повільність та інертність їх систем, які використовують «зафіксовані на піку» здобутки, у т.ч. технології попереднього укладу.

Україна могла б використати залишки своєї колишньої «бази», що лишилася від СРСР, для накопичення ресурсів та «ривка» у наступний уклад. У нашій стратегії, однак, здається, стався збій: ми як слабка країна всю попередню базу зруйнували та продали, але треба було одночасно, по-перше, відкласти ресурси до наступного «ривка», і по-друге, інвестувати у соціальні трансформації та активно «накачувати» людський капітал до наступного ривка. Ми цього, здається, не зробили. Отже, у нас недостатньо коштів та інших ресурсів для «ривка» в наступний уклад.

Однак, якщо прийняти, що справжній прорив у технологіях для «ривка» станеться через 3-5 років, то поки що ми все ж маємо час та можемо активно вкладати в людський ресурс. Тоді перехід України у наступний уклад можливий, якщо ми знайдемо джерело недорогих ресурсів для значних інвестицій в матеріальний розвиток цього наступного укладу у нас.

Наприклад, як роблять це наші сусіди, активно на свою користь використовуючи ресурси великого інтеграційного об'єднання.

Висновки.

1. Різні країни, в основному лідери світової чи регіональної економіки, обирають, в якій епосі їм підтримувати споживчий сектор. Наприклад, Канада визначила зафіксувати його серединою, а Росія кінцем 1990-х, а ось Північна Корея живе у 1950-х і вони так звикли. Україна охоче виробляє, використовує та купує механізми та форми дизайну, напр, автомобілів, походженням із 1960-х, мікроавтобусів УАЗ-452 «Буханка» чи ЗІЛ-130, що незмінно виготовляються з 1960-х, і нам вважаються достатніми. Меблі стилю «бідермейер» народженням із 1-ї половини ХІХ сторіччя у Європі вироблялися подекуди до 1920-х років, тому що виявилися надійними та зручними, попри деяке відставання у стилі. У південній Америці автомобіль «Фольцваген Жук» («Käfer») дизайну 1940-х років вироблявся до 2003 року, бо задовольняв суттєву частину споживчого ринку у певних частинах світу. Японські світлофори та зовнішня реклама вулиць залишилися з початку-середини 2000-х, бо там вирішили, що треба розвивати інші сфери, більш важливі Японії як світовому та регіональному лідеріві. Кожна країна чи регіон обирають, чи залишити на певному рівні ці здобутки – або вимушено, коли з цим ще можна миритися, або, коли їм це подобається, і одночасно розвивати щось інше для них більш пріоритетно та нагально. При цьому стратегія розвитку та пріоритети залежать ще й від лідерства-нелідерства країни та її ментальності, а саме від бажання бути схожими на лідерів, тобто копіювати. Кожна країна просто не може вивести усі сфери свого життя на найвищий рівень прогресу, і нібито укладає соціальний договір з населенням, у яких роках, тобто у якому укладі, залишиться протягом 1 покоління та чи інша сфера суспільного життя. Наприклад, у Німеччині металеві клавіатури у державних установах, зроблені для користувачів на початку 2000-х років, успішно та охоче використовуються клієнтами їхньої служби зайнятості. Отже, навіть у сильних країн кожне десятиріччя стає питання, які сфери інтенсивно розвивати, а які ще років 10-15 можуть почекаати.

2. Можна побачити, яке місце займає стратегія сталого розвитку у 1) Країн-лідерів, 2) Країн-супутників лідерів, 3) Недорозвинутих країн без суттєвих шансів на статус супутника, і тим більше лідера. В першому випадку це доповнення до стратегії лідерства, і стратегія сталого розвитку призначена для того, щоб на піку укладу фіксувати найкращі та тривалі здобутки на довший час. У другому випадку стратегія сталого розвитку зможе бути ключовою, якщо країна в певних випадках має широкий ступінь незалежності та регулярно заробляє на свій сталий розвиток. Однак, якщо країна ближча до «душогубки», і важкою працею працює заради помірно високого рівня життя, то вона переміщується до третьої групи. А в третьому випадку ці країни просто нездатні розвиватися у запропонованому лідерами

форматі, а разом з цим їхнє господарство безповоротно деформоване, і екосистеми у ролі сировинного придатку виснажуються лідерами чи їх сателітами. Тут стратегія сталого розвитку буде максимум локального характеру, не набувши державного значення, а загалом, про неї говорити в цьому випадку рано.

3. Із наведених вище висновків можна зробити третій: не варто погоджуватися на ввезення в Україну застарілих технологій, а купувати лише «проривну» та відповідно найновішу технологію. Тому нам потрібні експерти, здатні розпізнати «діамант» у новій невипробуваній технології, придбавши яку, ми, (і для цього потрібна хороша технологічна база) – зможемо удосконалити її, адаптувати до наших потреб та запустити у потрібне нам масове виробництво.

Література

1. Дейлі Г. Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку / Г. Дейлі. – К.: Інтелсфера, 2002. – 298 с.
2. Олдак П.Г. Равновесное природопользование / П. Г. Олдак. / Олдак П.Г. – Новосибирск: Наука, 1983. – 128 с.
3. Шубравська О.В. Сталий розвиток агропродовольчої системи України [Текст] : Дис. д-ра екон. наук: 08.07.02 / Шубравська Олена Василівна ; НАН України, Інститут економіки. – К., 2003. – 409 с.
4. Экологическая экономика: перспективы применения экономических инструментов охраны окружающей среды в Германии, России и Украине, т. 1.: /Коллективная монография / Лукьянчиков Н.Н., Потравный И.М., Мамин Р.Г. и др. – М.: Евразия, 1994. – 286 с.
5. Цикли Кондратьєва. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.textreferat.com/referat-21636-1.html>.
6. Шумпетер, Йозеф. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ru.m.wikipedia.org/wiki/Йозеф_Шумпетер.
7. "Азиатские тигры" капитулировали. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://imp22.ru/art/Aziatskie_tigry_kapitulirovali_.html.
8. Индикаторы и индексы устойчивого развития. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cosd.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=13&Itemid=15.
9. Технологический уклад. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ru.wikipedia.org/wiki/Технологический_уклад.

Summary

Filyak M.S.

*Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnology
named after S.Z. Gzhytskyj*

**SOME QUESTIONS OF BALANCE IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT
STRATEGIES AND THEIR CONNECTION TO TECHNOLOGICAL
WAYS**

The paper considers issues of balance in strategies for sustainable development, and shows the problems of their relationship with technological ways, and outlines possible directions in strategies for sustainable development. It provides comparative examples of the different levels of devel

Рецензент – к.е.н., доцент Минів Р.М.